

ПЕРША РЕКОНСТРУКЦІЯ ІНІЦІАЛЬНИХ ОБРЯДІВ У ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ

Людмила ПОНОМАР

В. Балущок Обряди ініціації українців та давніх слов'ян. — Львів, Нью-Йорк, 1998. — С. 216.

Виховання молоді в традиційному суспільстві ніколи не було суто приватною справою сім'ї. Соціум завжди контролював і дітонородження, і виховання дітей, ставлячи свої інтереси вище інтересів особи й турбуючися про свою стабільність. Суспільство ставило на перший план виховання членів колективу, здатних забезпечити його виживання в різних, у тому числі найнесприятливіших умовах. Виховання в традиційному соціумі, будучи колективним та підпорядкованим інтересам колективу, як правило, набувало ритуальних та ритуалізованих форм. Особливо важливими були обряди, що ритуально оформлювали змушнення молоді. Саме таким обрядам, тобто молодіжним ініціаціям, присвячена рецензована книга В. Балущка. До її появи в українській науці загальнопоширеним залишався ще радянський стереотип стосовно ініціацій, які буцімто побутували в далекі первісні часи та ще у «дикунів» Америки, Австралії, Африки й Океанії. Авторіві ж удалося довести факт побутування ініціаційних обрядів у традиційній культурі українців у середньовіччі та пізніші часи — аж до наших днів.

Дослідник на широкому етнографічному, фольклорному та історичному матеріалі аналізує посвячувальні обряди, які побутували серед різних верств українського народу в доурбаністичну епоху (воїнсько-дружинні, запорозькі, цехові, ремісничо-парубоцькі, козарські, кобзарсько-лірницькі). Він показує, що ініціальні обряди були суворими випробуваннями й перевіркою молоді на соціальну зрілість. В. Балущок наголошує на важливій суспільній ролі таких ритуальних перевірок, зумовленій необхідністю виховання людей, здатних забезпечити життєдіяльність людської громади в суворих умовах існування.

Починається робота з детального вступу, де дається характеристика літературі з досліджуваного питання. Автор зазначає, що ініціації українців з ідеологічних мотивів практично не вивчалися в радянські часи. Крім того, вступ містить детальну характеристику джерел, в ньому розкриваються методики, використовувані автором при роботі з різними їх типами — етнографічними, фольклорними, історичними.

Перший розділ висвітлює традиційні ініціації українців. Посвячувальні ритуали давньоруських дружинників реконструюються на основі історичних та фольклорних матеріалів. Реконструктивний момент присутній і в параграфах, присвячених запорозьким та ремісничо-цеховим ініціаціям. Параграфи, в яких аналізуються обряди середньовічних та ранньомодерних часів, є дуже цінними, оскільки середньовічна обрядовість взагалі на сьогодні досліджена недостатньо. Парубоцькі та кобзарсько-лірницькі посвячення розкриваються на основі етнографічних матеріалів ХІХ—ХХ ст., серед яких багато архівних та зібраних самим автором.

Особливо цікавим видається розділ, присвячений реконструкції давньослов'янських ініціаційних обрядів та молодіжних чоловічих союзів. Реконструкція, попри всю гіпотетичність, майстерно здійснена дослідником на основі історико-етнографічних, мовних та фольклорних джерел, із залученням широких порівняльних матеріалів. В. Балущок реконструює обряди відокремлення хлопців від общини, їх перебування в особливому ініціаційному таборі, завершальні ритуали включення юнаків до первісного колективу наших предків уже як повноправних членів. Цікавими є паралелі з іншими індоевропейськими народами. У монографії показано, що ініціаційні обряди давніх слов'ян мали на меті виховання

мужніх воїнів, об'єднання яких зіграли велику роль у розселенні слов'ян та боротьбі з войовничими сусідами. Загалом реконструкція давньослов'янських юнацьких союзів і посвячень є актуальною, зважаючи на недослідженість духовної культури давніх слов'ян.

У висновках сформульовано цінну, на наш погляд, думку про вічність архетипу ініціаційних переходів, властивих людській культурі взагалі. Слід також зазначити, що В. Балушок виказує необхідне вміння виділяти в опрацьованих джерелах головні ідеї, найцікавіший зміст, наводячи найпрямовістіші цитати. Завдяки цьому, а також майстерному викладові, текст дослідження читається з неослабним інтересом.

Даючи монографії в цілому позитивну оцінку втім, зауважимо, що хронологічні рамки дослідження дещо розмиті, недостатньо чітко визначені, вони обумовлюються належністю предмета дослідження до явищ архаїчної та традиційної культури і їх проявів у вигляді «культурних пережитків» у модерні часи. Бажано було б у вступі дати чіткіше розуміння широко вживаних автором категорій «історичний час», та суспільств — «архаїчного», «історичного», «традиційного». Вкажемо також на деяку нерівномірність репрезентації матеріалів, що стосуються різних обрядів і пов'язаного з ними кола явищ.

Загалом рецензоване дослідження В. Балушка є вагомим внеском в українську етнологічну науку.